

१५. इच्छा अनन्त

इच्छा आकाश समान अनन्त छ । एक इच्छा पूरा हुँदा थाहा हुँदैन, अर्को इच्छा जन्मिरहेको ! इच्छाहरू कहिले, अन्त हुन सक्छ ? भनिन्छ- मनष्यको आयु एकदिन सकिन्छ । परन्तु इच्छाहरू कहिले अन्त हुँदैनन् । मानव शरीर बूढो हुन्छ तर तृष्णा कहिले बूढो हुँदैन । इच्छा पानीमा उठ्ने तरंगजस्तै हो । जस्तो प्रकारले पानीमा एक लहरपछि, हर्को लहर उत्पन्न हुन्छ, त्यस्तै प्रकारले एक इच्छा पूरा हुनासाथ अर्को इच्छा जन्मन्छ ।

मानिस हो- इच्छाहरूका पुतला । मानव जीवनमा प्रतिक्षण अनेकौं इच्छा आकांक्षा जन्मन्छ । कहिले सत्ता प्राप्तिको, कहिले स्त्री, कहिले धन, कहिले छोराल्छोरी, कहिले यश, पद र प्रतिष्ठाको कामना उदय भइरहन्छ । इच्छाको विविध काल्पनिक चित्र मनमा उदाइरहन्छ । धेरै कल्पनाहरू मानिसको मनमा घोडाजस्तै दौडिरहन्छ । स्थिर शान्त सरोवरमा कोही व्यक्ति हुँगा, माटो फ्याँकिदिन्छन्, तब त्यहाँ तुरुन्तै तरंग उठ्न सुरु हुन्छ । पानीमा हलचल हुन सुरु गर्छ । ठीक यस्तै प्रकारले मानिसको मनमा जे-जस्तो इच्छा प्रवेश गर्ने खोज्छ, त्यस्तै अनुरूप लहर उठ्न सुरु गरिहाल्छ । प्रबलता र निर्बलता अनुरूप मानिसमा लहर आउँछ । शान्त एवं स्थिर मन-मस्तिष्कमा आँधीवेहरी आउन सुरु गर्छ । मनमा हलचल मच्चिन्छ र ऊ स्वयम् अशान्त र चञ्चल हुन सुरु गर्छ ।

संसारमा धन सीमित छ, तर इच्छाहरू असीमित छन् । इच्छाहरूको गहिरो खाडल सीमित धनले कहिल्यै भरिन सक्दैन । निष्कर्ष यो हो- इच्छा पूर्ति गर्दै जानु, इच्छाको अग्नि शान्त गर्ने उपाय होइन । यस उपायबाट त्यो आगो निभ्दैन, बरु दन्कन्छ । इच्छाहरू पूर्ति गर्दै जानु सफलताको मार्ग होइन किनकि इच्छाहरू अनन्त हुन्छन् ।

भगवान् महावीर स्वामीको वचन छ- 'इच्छा हु आगास सभा अणतिया ।'

अर्थात् इच्छाहरू आकाशसमान अनन्त छ । यसलाई पूरा गर्न सम्भव हुँदैन । शान्ति प्राप्तिको सही बाटो हो- इच्छाहरूबाट विमुख हुनु । उनको प्रति उपेक्षा भाव धारणा गर्नु । इच्छाहरूमा संयमित गर्न सक्नु ।

२०. भावना-भवनाशिनी

भावना शक्ति साहै बलियो हुन्छ । भावना जबसम्म पवित्र हुँदैन, तबसम्म हामीले गरेको कुनै पनि कार्य सफल हुँदैनन् । दान पुण्य गर्दा पनि भावना पवित्र छैन, भने वेइमानी लुकेको छ भने दान वा पुण्य कार्यले पनि भावसागरमा दुबाउँछ, पार लगाउँदैन । मनोबल तथा भावना यति बलियो हुन्छ, केही क्षणमा नै भावना निकृष्टताका कारण सात नरकमा बाँधिन सक्छ । तर, त्यही आधा क्षणमा भावनाको उच्चताका कारण कर्महरूको नाश गरेर मोक्ष प्राप्तितर्फ अग्रसर गराउँछ ।

जब हामी खाली बस्छौं, अरूप्रति शुभभावनाको चिन्तन गरौं । यसको लागि कुनै मूल्य तिर्नुपर्दैन तर हामी यस्तो गर्दैनौं । व्यक्ति सधैं अरूको अशुभ विचारहरूमाथि चिन्तन गर्ने गर्छ । सधैं यस्तो सोच्छ- कसरी अरूलाई सानो देखाउन सकियोस् । भगवान भन्नुहुन्छ- यदि अरूका लागि राम्रो सोच्नै सक्दैन भने नराम्रो त नसोच । यदि कसैको उपकार गर्न सक्दैनौं भने अहित हुने काम नगर । यदि हामी कसैलाई अमृतपान गराउन सक्दैनौं भने विषपान गराउन तर्सनु त पर्छ ।

यदि कहिले हाम्रो शरीरद्वारा कुनै नराम्रा काम भएको रहेछ । तर, हाम्रो भावनामा पवित्रता रहेछ भने पनि पाप कर्ममा बाँधिनुपर्दैन । अतः प्रतिक्षण हाम्रो भावना पवित्र हुनुपर्दछ । यसैमा हाम्रो कल्याण निश्चित छ ।

भनिएको पनि छ- 'भावना भव-नाशिनी ।'

धर्म-ध्यानले परिपूर्ण भावना जन्म मरणको चक्रलाई अन्त गर्ने हुन्छ । यसकारण आवश्यक छ कि प्रत्येक कार्यका लागि शुभभावना परम आवश्यक छ । अन्यथा शुभभावनाको अभावमा शुभकार्य पनि निष्फल हुन्छ र दुर्लभ मानव शरीर पनि व्यर्थ हुन्छ । यसको ठीक विपरित संसारमा रहेर पनि हाम्रो भावना संसारबाट अलिप्त भएर मुक्तिका लागि प्रयासरत हुन्छौं भने जन्म-मरणको चक्रबाट छुटकारा भई अक्षय सुख प्राप्त हुन्छ ।

२१. सत्य नै भगवान्

महावीरको एक वचन छ- 'तं सच्चं खु भगवं ।'

अर्थात् सत्य नै भगवान् । सत्यको यसभन्दा बढी प्रतिष्ठा कल्पना गर्न सकिन्न । सत्यलाई स्वयं परमात्मा रूप बताइएको छ । सत्य पाउनु नै ईश्वर प्राप्त गर्नु हो । कुनै पनि साधना त्यो जतिसुकै महिमाशाली किन नहोस्, सत्य निष्ठाबिना सफल हुन सक्दैन । सत्य जीवनको आधारशीला हो । परन्तु सत्यलाई जीवनमा उतार्न सजिलो हुन्छ । सत्यलाई जीवनमा उतार्न मानसिक, वाचिक र कायिक पृष्ठभूमि तयार गर्नुपर्छ । सत्यलाई जीवनमा लागू गर्नको लागि पहिलो परीक्षा हो- ऋजुता या सरलता ।

आफूलाई स-साना बच्चाजस्तै सरल बनाउनुपर्छ । जस्तो कि साना बच्चाहरू निष्कपट र सरल हुन्छन्, त्यस्तै प्रकारले हामी पनि सरल बन्नुपर्दछ । तबमात्रै हामी धर्मात्मा बन्न सक्छौं । सरल त्यही व्यक्ति बन्न सक्दछ, जसको जीवनमा सत्यता आएको छ । जबसम्म जीवनमा सत्यता आउँदैन, तबसम्म सरल बन्न सक्दैनौं ।

सरलता जीवनको दिव्य भूषण हो । सरल हृदयमा नै धर्मको वास हुन्छ । जसको आत्मा शुद्ध हुन्छ, त्यस्ता व्यक्तित्वले नै साधनाको मार्गमा प्रगति गर्न सक्दछ । सरलताबाट नै जीवनको महानता स्पर्श गर्न सकिन्छ । सन्तको हृदय बालकहरू समान निश्चित र सरल हुन्छ । सरल व्यक्तिको वचनमा सिद्धि आउँदा निन्दा गर्ने र सुन्ने व्यक्ति सरल हुँदैनन । जो व्यक्ति आफूलाई निन्दाबाट मुक्त राख्दछ । ऊ सरल व्यक्ति बन्दछ ।

जो सत्यार्थी हुन्छ, त्यही नै कर्मठ हुन्छ । आलस्य र विलासिता असत्यको उपज हो । सत्यको मार्ग सरलता र सादगीले भरिएको हुन्छ । त्यस मार्गमा चल्ने न घमण्डी हुन्छ, न त ढोंगी । जब मानिस सत्यलाई दृढतापूर्वक अपनाउँछ, पापकर्मले घेरिएको भए तापनि उसलाई हटाउन सक्छ । सत्यलाई नअपनाइकन व्यक्तिलाई स्वर्ग र मोक्षमा सुख मिल्न सक्दैन ।

२२. सबैको संहारक : लोभ

भगवान् महावीरले भन्नुभएको छ- 'लोहो सब विगासणो ।'

अर्थात् लोभले समस्त सदगुणहरूलाई नष्ट गर्दछ ।

लोभ यस्तो शत्रु हो, जो दुर्गुणहरूलाई साथ लिएर हिँड्दा आत्मालाई गह्रुंगो बनाउँछ । जीवनमा जब लोभ बढ्छ, तब सारा गुणहरू समाप्त हुन थाल्छ । लोभ नै मानिसलाई दुर्गतितर्फ डोर्‍याउने साधन हो ।

'लाभ र लोभमा खासै अन्तर छैन । केवल एक मात्रा बढी हो । लाभले नै लोभलाई बढाउँछ । लोभ-लालच आउनासाथ घरहरू बर्बाद हुन थाल्छ । लोभको जालो यस्तो हुन्छ कि व्यक्ति त्यसमा फस्दै जान्छ । लोभी व्यक्ति यो देख्दैन कि मेरो आवश्यकता कति हो ? किनभने इच्छा र आवश्यकताको कुनै सीमा हुँदैन । लोभी व्यक्ति कहिल्यै पनि सुखी हुन सक्दैन । निर्धन व्यक्ति धनमा सुख देख्छ । धनी व्यक्ति सत्तामा सुख छ भन्ने ठान्दछ । सत्ताधारी व्यक्ति आफूभन्दा माथिका सत्तासीनहरूको उचाइमा पुग्न चाहन्छ । यस्तो सिलसिला चलिरहन्छ- अनन्तसम्म, कहिल्यै रोकिँदैन । लोभी व्यक्तिलाई यदि देवलोकको केन्द्र बनाइदिए तापनि, देवलोकको सारा धन बल सम्पदा सुम्पिदिए पनि आफ्नो लोभको कारण त्यहाँ पनि दुखी नै हुन पुग्छ ।

लोभ सर्वनाशको कारण भनिन्छ । लोभ असीम छ । धनवान सोच्छ- राजा सुखी छन् । राजा सोच्छ- इन्द्र सुखी हुनुपर्छ । इन्द्र सोच्छ- ब्रह्मा सुखी छन् । ब्रह्मा ठान्दछन्- सन्त सुखी छन् । अर्थात् सुखी त्यसैलाई मान्नुपर्दछ, जसले आफ्नो मनको तृष्णालाई समाप्त पारेको छ । भगवान् महावीरले भन्नुभएको छ- 'यदि तिमीलाई लोभ नै गर्नु छ भने सत्संगको गर । गुरुहरूको उपदेश सुन्नका लागि गर । मोतीसमान गुरुवचन संग्रह गर, लोभ गर ।

जीवन क्षणभंगुर छ । एकपटक श्वास लिएपछि दोस्रो श्वास फेर्न पाउँछ कि पाउन्न, यसको कुनै भरोसा छैन । सबै मानिसले एकदिन यो संसारलाई छोडेर जानुपर्दछ । उसको साथ कुनै एक वस्तु पनि जानेवाला छैन । अतः लोभबाट बच्नुपर्दछ । जब व्यक्तिको मनमा ज्ञानको ज्योति प्रकट हुन्छ, तब उसको अन्तर्मन जागृत हुन्छ । तब उसलाई बाहिरको धन सम्पत्तिको आवश्यकता रहँदैन ।

२३. धन-माटो समाज

गोस्वामी श्री तुलसीराजजीले भन्नुभएको छ-

'गोधन, गजधन, वाजिधन और रताधन खान

जब आवे सन्तोषधन, सबधन धुरिसमान ।'

संसारमा सारा सम्पत्ति एकतर्फ र सन्तोषरूपी धन एकतर्फ राख्यो भने सन्तोष धनको पक्ष गहुँगो हुन्छ। किनभने जब व्यक्तिसँग सन्तोषरूपी धन वर्षन्छ, सारा रत्न माटोको धूलोसमान निरर्थक बन्दछ। संसारमा प्रत्येक मानिस सुख नै चाहन्छ। दुःखको कामना कोही गर्दैनन्। तर, बाहिर देखाउनका लागि सुख र दुःखको प्रदर्शन गर्ने गर्दछन्। तर भित्र हृदयमा सबै मानिसहरू दुःखी र अशान्त छन्। मानिससँग जे छ, त्यसबाट सुखको अनुभूति नगरी जुन ऊसँग हुँदैन, त्यसलाई पाउनका लागि दुःखी हुन्छ।

जब हामी ज्यादै दुःखी भइरहेका हुन्छौं, चारैतिरबाट प्रकृतिलाई हेर्नुपर्दछ। पशुपंक्षी सबै कति खुसी र सन्तुष्ट देखिन्छन्। सबै प्राणीहरूमा मानिसमात्रै प्राणी हो-जो असन्तुष्ट र दुःखी हुने गर्दछ।

संसारमा भित्र पनि उसैको बन्दछ, जो सुखी रहन्छ। जो व्यक्ति सदा दुःखी हुन्छ, अरूहरूको सामुन्ने दुःख र दर्द व्यक्त गर्दछ, उसको सामुन्ने मानिस जान पनि चाहँदैन। किनभने सबै मानिससँग आफ्नै दुःख र व्यथा हुन्छ। जब व्यक्तिले सन्तोषलाई जीवनमा धारण गर्दछ, उसमा लोभवृत्ति समाप्त हुन्छ। लोभ समाप्त हुनुको अर्थ हो- सबै विकार समाप्त हुनु। जब विकारहरू जीवनमा रहँदैन, तब जीवन सौन्दर्य र मनमोहक बन्दछ। वस्तुतः संसारको सबै सम्पत्ति पाएर पनि हामीभित्र सन्तोषरूपी धन छैन भने सुख हुन पनि सम्भव हुँदैन।